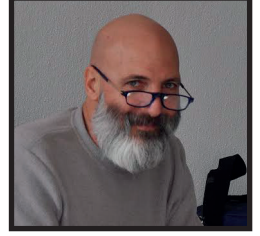

Teknoloji ve Beden: Geçmiş Gelecek

İsmail GEZGİN

Arkeolog, Yazar.

Kitaplarından bazıları:
Ötekilerin Arkeolojisi, Pinhan
Yayınevi, 2024.

Homo Narrans, Pinhan
Yayınevi 2024.

Sanatın Mitolojisi, Pinhan
Yayınları, 2024.

Uygarlaşan İştah, Pinhan
Yayınları, 2024.

Gilgamiş, Redingot Yayınları,
2022.

Gençlerle Baş Başa Mitoloji,
Yordam Kitap, 2022.

Gençlerle Baş Başa Arkeoloji,
Yordam Kitap 2023.

Yaklaşık 4 milyar yıllık yaşam sarmalının son 4,5 milyon yılına eklenen insan diğer yaşam formları gibi bir dönüşüm canlısıdır. İnsanın varlığına olanak sağlayan ve etrafını saran koşullar ve iş birlikleri değiştikçe insan da adaptif davranışlar ve uygun bedensel refleksler geliştirerek hayatta kalmayı başarmıştır. Ortak atadan itibaren takip edildiğinde net biçimde görüleceği gibi, iki ayak üzerine dikilmekle başlayan bedensel değişimde teknolojinin de önemli bir rol üstlendiğini söyleyebiliriz. Aynı şekilde insanın doğal seçilimden yapay seçilime doğru yolculuğunun en büyük nedeni teknoloji olmuştur.

Alet Endüstrisi ve İnsan

Homo australopithecus olarak isimlendirilen ve vejetaryen atalardan evrilen erken hominid-

ler, yaklaşık bir milyondan fazla bir süre, doğa koşulları altında ve onun sunduklarıyla yaşamalarını idame ettirmişlerdi. Son yıllarda yapılan antropolojik ve arkeolojik çalışmalar Kenya'da Lomekwi yaşam alanında yaklaşık 3.3 milyon yıl önce insanın alet üretmeye başladığını gösteren veriler açığa çıkarmıştır. Alet endüstrisinin devreye girmesiyle birlikte insanın besin menüsünde hayvansal proteinin arttığı ve buna bağlı olarak bedeninde ve özellikle de sindirim sisteminde değişimler gerçekleştiği uzmanlar tarafından ortaya konulmaktadır. Aynı atadan ayrıldığımız vejetaryen kuzenlere oranla hepçil beslenmeye geçen insanın bağırsaklarının kısaltıldığı ve artan protein alımı sayesinde sürekli

yemek zorunda kalmadığı görülür. Ana akım antropoloji, kafatasındaki büyümenin nedenini de (tartışma yaratsa da) alet yapımı ve kullanımına bağlamaktadır.

Dil ve İnsan

Orijinalde insan lisan anlamında dil kullanan bir canlı değildi. En erken insan kalıntılarında öğrenilebildiği gibi bireyler arasında anlaşmayı sağlamaya yeterli sesleri çıkarabilecek bir gırtlak yapısı vardı. Ancak insanın lisan kullanmaya başlaması, zaman içerisinde ve çok yavaş gerçekleşmişti. Üretilen alet endüstrisinin bir yan çıktısı olan dilde oluşan yeni göstergeler, filler, sesler giderek insanın kendini tanımlamasına olanak sağlayan bir varlık alanına dönüşmüştü. Gündelik iletişimdeki dil kullanımının her insan türünde biraz daha komplike bir hâle gelmesi onu, yaşamı paylaştığı diğer canlılardan ayırmış, kim olduğunun peşine düşürmüştü. Dünya üzerindeki tüm halkların kendilerinin kim olduğunu, nereden geldiğini, yaşamın kaynağını izah edecek zenginlikte dilleri var. Başlangıçta iletişim için kolaylık sağlayan dil giderek bir terbiye aracına dönüşmüş, metafizik dünyanın inşasını sağladıktan sonra insanı biyolojik gerçekliklerden dilin simgesel dünyasına taşımıştır. Alet endüstrisinin hızla gelişmesi ve paralelinde giderek karmaşıklaşan dil, beyinle birlikte evrilmiş, konuşmak insanın mecburiyetine dönüşmüştü.

Ateş ve Beden

İnsanın yaşamına ve bedensel özelliklerine en fazla etki eden teknolojik gelişmelerden biri de

ateştir. İnsanın ateşi kontrolü altına almasının ilk izlerini gösteren arkeolojik veriler yine Kenya'dan ve yaklaşık 2-2,5 milyon yıl öncesinden gelmektedir. Bu kadar erken bir tarihte besinlerin pişirildiğini (bazı spekülatif buluntulara karşın) kesin olarak söylemek zordur. Bununla birlikte insanın yaklaşık 500 bin yıldır ateşi hem ısınmak hem avlanmak ve vahşi hayvanlardan korunmak hem de bazı besinleri pişirmek için kullandığını gösteren çok sayıda arkeolojik veri ele geçmiştir. Ateş, yenilemez olan bazı besinlerin yenilebilir kılınmasına, sindirilebilmesine ve besinden kaynaklı bazı hastalıkların bertaraf edilmesine olanak sağlamıştı. Öte yandan insanın kafatasının büyümesine, çene kemiklerinin küçülmesine, sindirim sisteminin gelişmesine katkı sağlayan ateşin, bir hayvanı insana dönüştürmekte önemli bir rol üstlendiği de vurgulanmaktadır.

Bir Teknoloji Olarak Kıyafet

İnsanın ne zamandan bu yana giyindiğinin arkeolojik izlerini tespit etmek elbette çok güç. Bununla birlikte kullandığı alet endüstrisi ve alet çeşitliliğinden ve hatta (delme, kesme, hayvan derisi yüzme gibi işlemleri yapabilmeye olanak sağlayan) uzmanlık aletlerin varlığından en azından 200 bin yıldır giyindiğini söylemek mümkündür. Giyinmek de insan fiziğine önemli etkiler yapmış, kıllı postla kaplı beden ilerleyen zaman içinde yavaş yavaş kılsız ince derili bir bedene dönüşmüştü. Giyinmek aynı zamanda fenomonolojik olarak insan bedeninin doğa deneyimini de kıyafetler üzerinden yapmasına yol açmıştı. Başlangıçta doğa ko-

şullarına karşı bedeninin korunmasını önceleyen fonksiyonel bir örtünme/giyinme söz konusuyken uygarlıkla birlikte giyinmek daha simgesel ve sınıfsal boyut kazanmıştır.

Bir Teknoloji Ürünü Olarak Sanat

Yaklaşık 50 bin yıl önce mağaraların duvarlarını resimlemeye başlayan insan ilk kez gündelik yaşamında fonksiyonel olmayan simgesel bir şey üretmişti. İnsanın kendi varoluşuna aradığı referansın üretilmesi olarak yorumlanabilecek sanat, yaşamın kaynağını metaforlar/göstergeleler yoluyla metafizik bir dünyaya bağlamıştır. Lisan kullanan insan, ontolojik sorunlarını dile getirirken sanat, fiziki bir gerçekliği olmayan metafizik dünyanın kahramanlarını bedenlendirmiş, görünür kılmıştı. Metafizik bir içeriğe sahip sanat, insanın yaşadığıyla düşlediği arasındaki uyumsuzluktan, “bilgi yarığında” çıkmıştı. Düşlediği sonsuz ve sınırsız yaşama karşın yaşadığı sonlu hayattan mutlu olmayan insan, dilde ürettiği metafizik dünyaya ve onun yaratıcı kahramanlarına varlık olanağı sunup görünürler dünyasına dahil ederek, onlara bir form ve beden biçmişti. Elbette tüm bunları yaparken görünmeyeni görünenle metafor hâline getirmişti. Bu da yokyerin tanrılarını, yaratıcılarını insan yaşamına, dünyaya dahil ettiği anlamına geliyordu. Bundan böyle, insan öte dünyanın yasaları ve yaratıcılarıyla çevrelenen bir dünyada yaşayacaktı.

Teknoloji Paradoksu

Buraya kadar biyolojik bir canlı olan insanın yaşamını kolaylaştırmak hayatta kalma becerisini artırmak ve adaptif davranışlar geliştirmek için fonksiyonel amaçlı teknoloji ürettiğini söyleyebiliriz. Ürettiği her teknoloji onun bedeni ve yaşamına ciddi etkilerde bulunmuştur. Ancak insan-teknoloji ilişkisinin bundan sonrası ilişki için paradoksal bir hâle gelmiştir.

Uygarlık ve İnsan

Yerleşik yaşam, hayvanların evcilleştirilmesi ve tarımla birlikte değerlendirilen uygarlık, insan yaşamını ve bedenini ipotek altına al-

mıştır. Her şeyden önce zaman mefhumu anlamını değiştirmiştir. Doğanın zaman devinimi içinde milyonlarca yıl yaşayan insan tarımla birlikte tarımsal takvime dahil olmuş, zaman doğal akışından çıkmıştı. Bundan böyle tarımsal süreç insanın yıllık takvimini belirler hâle gelmişti. Yerleşik yaşam ve büyük beden gücü ve organizasyon isteyen tarım, yasayı ve siyasal iktidarı da oyuna dahil etmişti. Bundan böyle, bireysel arzular değil, yasalarla belirlenen ve iktidar tarafından denetlenen toplumsal yaşam deneyimlenecekti. Tarım, doğaya dair tüm anlamların, tanımların ve imgelerin değişimini şart koşmuş, besin üretiminin dayattığı kültür doğayı alt edilmesi, kontrol altına alınması gereken bir düşmana dönüştürmüştü. Yararlı olarak kodlanan bitkiler ve hayvanların üretimine katkıda bulunulurken zararlı olarak kodlanan diğer her şeyin yok edilmesi hedeflenmekteydi. İnsan merkezli yaşam “antroposen” olarak

da tanımlanan doğal çevrenin uygar insan eliyle dönüştürüldüğü bir jeolojik zamanı başlatmıştı. Patriyarkal iktidar, heteronormatif bir yasayla tüm insanları iki cinsiyette toplanmaya zorlamıştı.

Yoğun emek gerektiren bu yeni yaşam biçimi sınıflı toplum yapısını dayatarak insanları hiç yaşamadan çalışanlarla hiç çalışmadan yaşayanlar olarak kategorize etmişti. Erken atalarda olmayan çalışma uygar insanın yaşam galesine dönüşmüştü. Milyonlarca yıllık beslenme sistemi terk edilmiş, karbonhidrat ağırlıklı bir rejim-

me geçilmişti. Sindirim sorunları başlamış, ağır çalışma yükü eklemlerde sorunlar yaratmış, büyüme stresi, boy küçülmesi, diş sorunları insanın yaygın sağlık sorunlarını oluşturmuştu. Evcilleştirmeden sonra hayvanlarla yakın temas epidemik salgınları da insan yaşamına dahil etmişti. Daha önce görülmeyen, çiçek, kolera, kızamık, veba, influenza bu dönemden başlayarak binlerce yıl insan sağlığını tehdit etmişti.

Çömlek ve Beden

Uygarlığın en önemli icatlarından biri çömleğin insan yaşamına dahil olmasıdır. Öncesinde ahşap ya da taş kaplar vardı ancak bunlar ocağın üzerine doğrudan konulabilecek dayanıklılıkta değildi. Bu kaplarda herhangi bir pişirme işlemi yapılırken ateş topları kullanılıyordu. Ateşe atılan kil toprak, kor hâline geldiğinde ocaktan alınıp taş kap içine konuluyor ve besinin kısmen de olsa pişmesi bu sayede sağlanıyordu. Ancak çömleğin keşfi sulu yemeklerin, haşlamaların ve yüksek derecede pişirmenin yollarını açmıştı ve menüde radikal bir değişiklik yapmıştı. Çömlekle birlikte giderek daha yumuşak besin tüketmeye başlayan insan, diş minelerinin zayıflaması, çene kemiğinin küçülmesi ve yirmilik dişlerin devre dışı kalmasıyla karşı karşıyaydı. Öte yandan yemek ve ocak teknolojisinin gelişimi cinsiyet rollerinin kadın kimliği atadığı insanları kamusal alandan yaşıya izole ediyor, mutfakta tutsak ediyordu.

Teknoloji ve Gelecek

Transhumanizm ve posthumanizm gibi gelecekteki insan modellerinin tartışıldığı günümüzde, bu kısa bakış bile göstermektedir ki insan, yaşamını kolaylaştırmak, hayatta kalma becerisini artırmak ve üreme başarısı gösterebilmek amacıyla kendi elleriyle ürettiği teknolojinin bedelini ağır biçimde ödemiş ve ödemeye devam edecektir. Kaldı ki ürettiği teknoloji sonrası el ve zihin becerileri insandan teknolojiye geçmiştir. Önce pusula ardından navigasyon cihazları yön duygusunu, zihinlerdeki bilişsel haritalamayı, yazıyla başlayıp cep telefon-

larıyla devam eden bilgi depoları hafızayı yok etmiştir. Gelineen noktada yapay zekâya (AI) resimler çizdiriyor, metinler çevirtiyor, romanlar yazdırıyor, denemeler kaleme aldırıyoruz. Öyleyse düşünmemiz gereken şey, hayatımıza çok hızlı giren yapay zekâların robotları insana, insanları robota dönüştürme potansiyelidir.

Okuma Önerisi

İsmail Gezgin, *Sanatın Mitolojisi*, Pinhan Yayınları, 2024.

İsmail Gezgin, *Homo Narrans. Mit, Masal ve Hikâyenin Arkeolojisi*. Pinhan Yayınları, 2024.

İsmail Gezgin, *Uygarlaşan İştah. Atalarımız Nasıl Besleniyordu?* Pinhan Yayınları, 2024.

Larsen, C.S., Wilson, S. (2006), "İnsan Kalıntıları: Çatalhöyük'te Hayat Tarzı ve Sağlık", *Topraktan Sonsuzluğa Çatalhöyük*, Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.136-155.

Lombard, M. vd. (2019), "Cognition: From Capuchin Rock Pounding to Lomekwian Flake Production." *Cambridge Archaeological Journal*, Volume 29 , Issue 2 , May 2019 , pp. 201-231.

McPherron S. P., vd. (2010), "Evidence for stone-tool-assisted consumption of animal tissues before 3.39 million years ago at Dikika, Ethiopia." *Nature* 466: 857-860

Silvertown, J. (2018), *Darwin'le Akşam Yemeği - Evrim Yeme İçmeyi Nasıl Etkiler?* Çeviren Can Evren Topaktaş, Kolektif Kitap.

Tattersall, I. (2013) *Masters of The Planet: The search for Our Human Origins*. St. Martin's Griffen.

Tennie, C., Gilby, IC., Mundry, R. (2009), "The Meat-scrap hypothesis: Small Quantities of Meat May Promote Cooperative Hunting in wild chimpanzees (Pan troglodytes)." *Behavioral Ecology and Sociobiology*, 2009, 63, 421-431.

Wrangham, R. (2009), *Catching Fire. How Cooking Made Us Human*. Basic.

Yalman, N. (2006), "Toprak Kaplardan Yaşama Dair Neler Anlıyoruz?" *Topraktan Sonsuzluğa Çatalhöyük*, Yapı Kredi Yayınları, s.35-38.

Zerzan, J.(2012), *Gelecekteki İlkeli*, çev. Cemal Atila, Kaos Yayınları.